

VASİYETNÂME

1802-1917 Arap Alfabeli Türkmen Kitapları Kataloğu (trc. Ahmed R. Annaberdiev), İstanbul 2005, s. 141-268; Huriye Martı, *Birgivi Mehmed Efendi*, İstanbul 2008, s. 71-73; Ahmet Kaylı, *A Critical Study of Birgivi Mehmed Efendi's (d. 981/1573) Works and their Dissemination in Manuscript Form* (yüksek lisans tezi, 2010), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 84-88, 267, 271-272; Emrullah Yüksel, "Mehmet Birgivi", *İİFD*, sy. 2 (1977), s. 175-186; M. Zilfi, "The Kadızadeli: Discordant Revivalism in Seventeenth-Century Istanbul", *JNES*, XLV/4 (1986), s. 261; Ali Birinci, "Birgivi Risâlesi: İlk Dinî Kitap Niçin ve Nasıl Basıldı?", *TY*, XVI/112 (1996), s. 13-14; Hatice K. Arpağuş, "Bir Telif Türü Olarak İlmihal: Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu", *MÜİFD*, sy. 22 (2002), s. 25-56; a.mlf., "İlmihal", *DİA*, XXII, 139-141; Kasım Kufrevî, "Birgivi", *EP* (İng.), I, 1235; Semiramis Çavuşoğlu, "Kadızadeli", *DİA*, XXIV, 100-102; Sadık Erdem, "Neyli", a.e., XXXIII, 71.

AHMET TURAN ARSLAN

VASL

(bk. VASIL; VÜSÜL).

VASSÂF

(وصاف)

Şerefüddin Abdullah b. İzzeddin Fazlillâh b. Ebî Naîm-i Yezdi (ö. 730/1329-30)

İlhanlı devri tarihçisi, bürokrat ve edip.

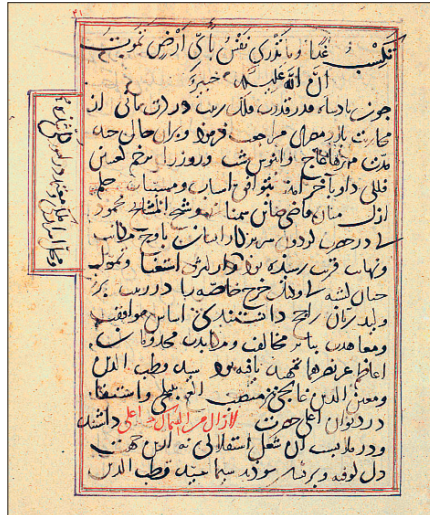
655'te (1257) Şiraz'da doğdu. İlhanlı Hükümdarı Olcaytu Han tarafından kendisine verilen "Vassâfû'l-hazret" ve bunun kısaltılmışı olan "Vassâf" lakabıyla tanınır. Babası Fazlullah, İlhanlı Devleti'nin Fars bölgesi âmillerindendi. Vassâf iyi bir eğitim aldıktan sonra İlhanlı Devleti'nde divan hizmetine girdi. 697 (1297-98) yılında yazmaya başladığı *Târîh-i Vaşşâf* adlı eserinin ilk üç cildini 13 Receb 702 (3 Mart 1303) tarihinde vezir ve tarihçi Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî ile Vezir Sa'deddin-i Sâvecî'nin yardımıyla Gâzân Han'a sundu. Kitabı inceleyen Gâzân Han, Vassâf'a ihsanlarda bulundu; ondan kendisi Suriye seferinden dönünceye kadar Sincar'da kalmasını ve eserini yazmaya devam etmesini istedi. Vassâf, muhtelif kitaplara ihtiyaç duyduğunu ve bir süreden beri evinden uzak kaldığını söyleyerek Gâzân Han'dan bir yıl izin aldı. Yine Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî'nin yardımıyla 24 Muharrem 712 (1 Haziran 1312) tarihinde Sultaniye şehrinde Sultan Olcaytu ile görüştü ve eserinin IV. cildini hükümdara sunarak onun takdirini kazandı. Eserin son cildini ancak

728'de (1328) tamamlayabilen Vassâf 730 (1329-30) yılında vefat etti.

Eserleri. 1. Târîh-i Vaşşâf. Asıl adı *Tecziyetü'l-emşâr ve tezciyetü'l-a'sâr*'dir. Vassâf eserini İlhanlı devlet adamı Atâ Melik el-Cüveynî'nin *Târîh-i Cihân-güşâ*'sına zeyil olarak hazırlamıştır. 656 (1258) yılından başlayan eser yer yer *Cihân-güşâ*'dan nakiller içermektedir. Eserin I. cildi Mengü Kağan'ın ölümü, Kubılay ve Timur Kağan'ın Çin'deki faaliyetleri, Hülâgû'nun Bağdat'ı işgali, Abaka ve Ahmed Teküder'in hükümdarlıkları; II. cildi Salgurlu Atabegleri, Argun Han'ın hükümdarlığı, Yüsfuşah ve Efrâsiyâb'ın atabeglikleri; III. cildi Geyhatu ve Baydu'nun hükümdarlıkları, Kirman ve Delhi'nin hâkimleri ve Gâzân Han'ın 700 (1300-1301) yılı sonuna kadar hükümdarlığı; IV. cildi Gâzân Han'ın hükümdarlığının son yılları, Sultan Olcaytu'nun tahta çıkışı, Timur Kağan'ın halefleri, Hârizmşahlar ve İsmâîlîler; V. cildi Sultan Olcaytu'nun hâkimiyetinin sonu, Ebû Said Bahadır Han ile Alâeddin Halacî ve haleflerinin tarihini ihtiva etmektedir. Vassâf, kendini İslâm tarihçileri arasında önemli bir konuma yükseltecek olan eserinde vuku bulan hadiselerin yanı sıra Fars eyaletinin siyasi, idarî ve iktisadî durumu hakkında önemli bilgiler verir. Eser, başta kâğıt para (çav) ve İlhanî takvimi olmak üzere İlhanlı kaynaklarının genellikle sessiz kaldığı bazı reformlar hakkında da

önemli mâlûmat içerir. Vassâf, merkezî bürokraside üst düzey bir görevde bulunmadığı için halkın durumuyla ilgili haberleri *Câmi'u't-tevârih* müellifi Reşidüddin Fazlullah'a göre daha tarafsız bir şekilde kaydeder ve bazı önemli noktalarda ondan ayrılır. Bu açıdan eser, gerek Reşidüddin'in verdiği bilgilerin kontrolü gerekse ondaki eksikliklerin tamamlanması bakımından da büyük önem taşımaktadır. İran tarih yazıcılığında görülmemiş derecede süslü bir üslûpla kaleme alınan eserdeki Arapça, Farsça, Türkçe ve Moğolca birçok terim metnin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Müellifin Arapça-Farsça kıssa ve şiirlerle süslediği nesri kendisinden sonra birçok tarihçi tarafından taklit edilmiş, bu arada Osmanlı coğrafyasında İdris-i Bitlisî, Tâlikizâde Mehmed Subhi ve Ahmed Vâsıf Efendi gibi tarihçiler Vassâf'ın üslûbunu örnek almıştır. Eserin üç bölümünü, Şâhruh'un oğlu Fars hâkimi Mugüsüddin Ebü'l-Feth Mirza İbrâhim'in emriyle Hüseyin b. Hüseyin el-Ensârî (Attâr) 823 (1420) yılında sade bir dille özetlemiş ve XVI. yüzyılda da Hândmîr tarafından hulâsa edilmiştir. Eser, İdris-i Bitlisî'nin oğlu Ebülfazl Mehmed Efendi tarafından kısaltılarak Türkçeye tercüme edilmiş, bu tercüme Emîrî Efendi tarafından Timur'un ölümüne kadar devam ettirilmiştir. XVIII. yüzyıl âlimlerinden Nazmîzâde Murtaza Efendi *Lugat-ı Müşkilât-ı Vassâf (Şerh-i Lugat-ı Târîh-i Vassâf)*, *Şerh-i Târîh-i Vassâf*,

Vassâf'ın *Tecziyetü'l-emşâr ve tezciyetü'l-a'sâr* adlı eserinin müellif hattı nüshasının IV. cildinden iki sayfa (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3207, vr. 40^a-41^a)

Tercüme-i Târih-i Vassâf ve Zeyl-i Nazmîzâde adıyla dört eser kaleme almıştır. Sâlim *Lugat-ı Vassâf*'ı yeniden düzenlemiş, ayrıca önce Reisülküttâb Şîrvânî Ebû Bekir Efendi'nin başladığı esere Neylî, *Mâ lâ būdde minhü li'l-edîb mine'l-meşhûr ve'l-garîb* (*Şerh-i Lugat-ı Târih-i Vassâf*) adıyla Türkçe şerh yazmıştır. *Târih-i Vassâf*'ın günümüze ulaşan çok sayıda nüshası içerisinde IV. cildin Şâban 711 (Ocak 1312) tarihli müellif nüshası (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3207) dikkate değerdir. Bu nüsha 1388'de hş. (2009) Tahran'da neşredilmiştir. Eser üzerinde XIX. yüzyılın ortalarından itibaren birçok çalışma yapılmıştır. Önce taşbaskı halinde 1241 (1826) ve 1269 (1853) yıllarında Bombay'da yayımlanmış, daha sonra ilk cildi J. von Hammer-Purgstall tarafından *Geschichte Wassaf's* adıyla Almanca'ya tercüme edilmiştir (Wien 1856). Bu tercümenin henüz basılmayan dört cildi Avusturya İlimler Akademisi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Jahn, XVIII [1354/1975], s. 171). Eser 1269 tarihli baskısı esas alınarak 1272 (1855), 1291 (1874), 1303 (1885), 1314 (1896), 1338 hş. (1959) yıllarında Tebriz ve Tahran'da yeniden basılmıştır. Abdülmuhammed Âyetî eseri Bombay baskısından özetlemiştir. Eserin Hindistan'a dair bölümleri H. M. Elliot ve J. Dowson tarafından İngilizce'ye çevrilip *The History of India as Told by Its Own Historians* adlı eser içinde yayımlanmıştır (Delhi 1990, III, 24-54). Altın Orda'yla ilgili kısımlarını ise V. G. Tizengauzen neşretmiştir. Çağataylılar hakkındaki bilgiler Russell G. Kempiners Jr. tarafından değerlendirilmiş, Muhammed Şehrî-porâbâdî eserin güç anlaşılan terim ve ibareleriyle ilgili doktora tezi hazırlamıştır (1374/1995, Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi). **2.** *Ahlâku's-salâtana fî ahvâli'l-ezmine ve'l-edine*. Sultan Olcaytu adına kaleme alınan ahlâk ve siyasete dair Farsça bir risâle olup (Tahran, Kitâbhâne-yi Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, nr. 5307, vr. 104^b-119^a) Vassâf'a aidiyeti kesin olarak tesbit edilememiştir. Nergisî tarafından *Kânûnü'r-reşâd* ve Kavalalı Hüseyin Kâzım tarafından da *Risâle-i Seciyye* adıyla iki defa Türkçe'ye tercüme edilmiştir. **3.** *Risâle-i Münâza'ati's-seyf ve'l-kalem* (*Kalemîyye*). İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han adına Farsça yazılan küçük bir risâle olup Nasrullah Pürcevâdî tarafından yayımlanmıştır (*Nâme-yi Ferhengîstân*, XXVI [Tahran 1385/2006], s. 5-21). **4.** *Bedî'u'r-rebî'a*, *Risâle der Muḥâkeme-yi Şaḫraṅç*, *Ebyât der Ḥaḫḫ-ı Şaḫraṅç* (iÜ Ktp., FY, nr. 217, vr. 1^b-22^b). Vas-

sâf'a aidiyeti muhtemel Farsça bir münşeât mecmuası Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 3601). Vassâf tarafından kaleme alındığı bilinen diğer eserler günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vassâf, *Târih* (nşr. İrec Efşâr v.dğr.), Tahran 1388/2009, Osman Gazi Özgüdenli'nin girişi, IV, 37-50; a.m.f., *Kitâb-i Müsteṭâb-i Vassâf el-Ḥazret* (nşr. M. Mehdî İsfahânî), Tahran 1338, s. 592; J. von Hammer-Purgstall, *Geschichte Wassaf's*, Wien 1856; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 267-270; Münzevî, *Fihrist*, VI, 4280-4286; a.m.f., *Fihristüve-i Kitâbhâ-yi Fârsî*, Tahran 1375-81/1996-2002, II, 918-919; VI, 390; Abdülmuhammed Âyetî, *Tahrîr-i Târih-i Vassâf*, Tahran 1372, s. 329; Tefvîk Hâşimpûr Sübhânî – Hüsametdin Aksu, *Fihrist-i Nüşahâ-yi Ḥaṭṭî-yi Fârsî-yi Dânişgâh-i İstânbûl*, Tahran 1374/1995, s. 109-110; J. Pfeiffer, "A Turgid History of the Mongol Empire in Persia: Epistemological Reflections Concerning a Critical Edition of Wassaf's Tajziyat al-amsâr wa tazjiyat al-a'sâr", *Theoretical Approaches to the Transmission and Edition of Oriental Manuscripts* (ed. J. Pfeiffer – M. Kropp), Würzburg 2007, s. 107-129; Osman Gazi Özgüdenli, *Moğol İnanında Gelenek ve Değişim: Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, İstanbul 2009, s. 16-18; a.m.f., "Nüşhâ'î ez Târih-i Vassâf be-Ḥaṭṭî-i Mü'ellif ve Mühr-i Kitâbhâne-i Rab'î Reşîdî" (trc. Hüccet Fahrî), *Nâme-yi Bahâristân*, IV/1-2, Tahran 1382/2004, s. 63-72; a.m.f., "İlhanlı Tarihine Ait Yeni Bir Kaynak: Târih-i Vassâf'ın Müellif Nüshası", *TTK Belleten*, LXX/258 (2006), s. 28-52; K. Jahn, "Terceme-i Târih-i Vassâf", *Râhnümâ-yi Kitâb*, XVIII, Tahran 1354/1975, s. 171; R. G. Kempiners Jr., "Vassaf's Tajziyat al-amsâr wa tazjiyat al-a'sâr as a Source for the History of the Chaghadayid Khanate", *JAH*, XXII (1988), s. 160-187; Hamîd Rızâ Dâlvend, "Târih-i Vassâf ve Dû Olgü-yi Pişnihâdî Berâ-yi Çâp-i Ân", *Âyine-i Mirâs*, sy. 23, Tahran 1382/2004, s. 55-69; Erdoğan Merçil, "Vassâf", *İA*, XIII, 232-234; P. Jackson, "Waşşâf", *EP* (İng.), XI, 174.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

VASSÂF ABDULLAH EFENDİ

(ö. 1174/1761)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Akhisar'da doğdu. Bayramiyye tarikatı şeyhlerinden Akhisarlı İlyas'ın ahfadından Mehmed Efendi'nin oğludur. Doğum tarihi tam bilinmemekte, ancak çok uzun yaşadığı kaydedilmektedir. İlk eğitimini çevredeki âlimlerden aldıktan sonra İstanbul'a gitti ve Kara Halil Efendi'ye intisap ederek tahsilini tamamladı. 1111'de (1699-1700) girdiği ruûs imtihanında başarılı olup müderrislik hakkını kazandı. Ardından hocası Kara Halil Efendi'nin kızıyla evlendi ve ilmiye mesleğinde tanındı. Bir süre Çatalca'da Ali Paşa Medresesi'nde müderrislik

yaptı; Safer 1118'de (Mayıs-Haziran 1706) azledildi. Aynı yılın zilkaadesinde (Şubat 1707) Yûnus Paşa Medresesi'ne tayin edildi. Daha sonra Beşiktaş Sinan Paşa Medresesi'ne nakledildi. Rebîülevvel 1127 (Mart 1715) tarihine kadar burada kaldı. Rebîülevvel 1128'de (Mart 1716) Kürkçubaşı Medresesi müderrisliğine getirildi. 1129'da (1717) Zal Mahmud Paşa Medresesi'ne, ardından Şehzade Medresesi'ne geçip 27 Ramazan 1135'te (1 Temmuz 1723) buradan ayrıldı. Arkasından Süleymaniye Medresesi'ne tayin edildi. Bu görevde iken kadılık mesleğine geçti; Selânik kadısı olup 1 Zilhicce 1138'de (31 Temmuz 1726) azledildi.

1140'ta (1727-28) Mısır kadılığına tayin edilen Vassâf bir yıl bu görevde kalıp İstanbul'a döndüğünde fetva emirliğine getirildi. İran'da Avşarlı hânedanının kurucusu Nadir Şah, Sünnî mezhepler karşısında Ca'ferî mezhebinin durumunu görüşmek üzere Osmanlı Devleti'nden bir ilim heyetinin gönderilmesini isteyince Vassâf, 1736'da Anadolu kazaskerliği pâyesine İmrâhor Mustafa Paşa'nın riyâsetinde İran'a yollanan sefâret heyetinde yer aldı. İki yıl gibi bir süre İsfahan, Kandehar ve Semerkant'ta bulundu, buralardaki âlimlerle İslâm fıkhı ve akaidi konularında yaptığı tartışmalarla dikkat çekti. Uzun süre İran'da kaldığından bazı kaynaklarda "İran kazaskeri" veya "İrani Abdullah Efendi" lakabıyla anıldı. İran'dan döndükten sonra 28 Rebîülevvel 1154'te (13 Haziran 1741) Anadolu kazaskeri oldu. Zilhicce 1159'da (Aralık 1746) Rumeli kazaskerliği pâyesini aldı ve 4 Receb 1162'de (20 Haziran 1749) Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. 2 Şâban 1165'te (15 Haziran 1752) ikinci defa Rumeli kazaskeri oldu. Seyyid Murtaza Efendi'nin azli üzerine 28 Rebîülevvel 1168 (12 Ocak 1755) tarihinde şeyhülislâmlığa getirildi (Vâsîf, I, 46-47, 198-200).

Yaşlılığı sebebiyle meşihat işlerini gerektiği gibi yürütememesi, tarihçi Şem'dânîzâde'nin belirttiğine göre maiyetindeki lerin dürüst davranmayıp eskiden beri devam eden sefahatlerini arttırmaları ve rüşvet almaları yüzünden 27 Şâban 1168'de (8 Haziran 1755) azledildi (*Mür'î't-tevârih*, I, 181). Şeyhülislâmlığı III. Osman zamanında beş ay kadar sürmüştür. İstanbul'dan ayrılarak Bursa'da ikamet etmesi istendi. Bir süre sonra İstanbul'a dönmesine izin verilince mülkü olan Emîrgüneoğlu (Emîrgân) Yalısı'nda ikamet etti. Bu yalıda kendisinden sonra oğlu Şeyhülislâm Vassâfzâde Esad Efendi oturmuş, ardından burası